

Кобякова І. К., Ляпа А. М.,

Сумський державний університет, м. Суми

ГЕНДЕРНІ ВІДНОСИНИ В МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

У статті досліджуються філологічні проблеми гендерних відносин. Проаналізовані базові наукові роботи по цьому питанню. Виділені декілька основних напрямів розвитку лінгвістичної гендерології в мовознавстві.

Ключові слова: гендерологія, мовознавство, чоловік, жінка, парадигма.

In this article we are trying to investigate the problems of gender relations. A lot of scientific works according to this problem were analyzed and the main trends of the development of linguistic genderology were distinguished.

Key words: genderology, linguistics, man, woman, paradigm.

Визнання пріоритету мови призвело до так званого “лінгвістичного повороту” в гуманітарних науках – історії, соціології, антропології. Мова при такому підході розглядається як засіб доступу до знання про нелінгвістичні феномени. Так мова моделює поведінку людей, акумулює їх досвід, екстеріоризує канони буття, традицій та прецедентів, легалізує людські відносини в соціумі у формі настанов, побажань та законів [1; 2; 9; 10; 13]. Актуальним на часі є гендерне питання, яке має давню історію та різні підходи до його вирішення [3, 4, 5, 6, 7, 8]. Визначивши об’єктом дослідження цієї статті соціолінгвістичні аспекти гендерної проблеми, спробуємо на матеріалі фразеологічних одиниць та авторських афоризмів проаналізувати легалізовані в мовній картині світу відносини чоловіків і жінок [13].

Сучасне мовознавство змінює вектор досліджень, зосереджуючись на когнітивному підході до мовних одиниць, на оцінному тезаурусі носіїв мови, на соціолінгвістичних аспектах гендерної проблеми [13].

Дослідження гендерної диференціації мовлення сягає давньокитайської філософії, має вихід у соціолінгвістику сучасній гендерології інтенсивно осмислюються основні категорії цієї науки, розпізнаються дистинктивні риси міжгендерного спілкування [6; 11; 14; 15].

Гендер як компонент комунікативної та індивідуальної свідомості вивчається у стереотипах вербальної та невербальної поведінки. Гендерні студії по-різному аналізують питання відносин чоловіків і жінок.

Усі лінгвістичні дослідження гендера взаємообумовлені та взаємодоповнюючі, але не зважаючи на це можна виділити декілька основних напрямків розвитку лінгвістичної гендерології в мовознавстві:

- соціолінгвістичний;
- психолінгвістичний;
- лінгвокультурологічний;
- комунікативно-дискурсивний.

Головним чином дослідження гендера у мовознавстві стосується двох груп проблем.

1. Мова та відбиток у ній статі людини. Ціль такого підходу складається з опису та пояснення того, як маніфестується у мові наявність людей різної статі (досліджується в першу чергу номінативна система, лексикон, синтаксис, категорія роду і т. д.), які оцінки приписуються чоловікам та жінкам та в яких семантичних сферах вони найбільш помітно виражені.

2. Мовленнєва та в цілому комунікативна поведінка чоловіків та жінок, де виділяються типові стратегії і тактики, способи досягнення успіхів у комунікації, переваги у виборі лексики, синтаксичних конструкцій і т. д. – тобто специфіка чоловічого та жіночого говоріння.

Результати комплексного вивчення проблеми свідчать про позитивне зрушення у питаннях ставлення соціуму до жінки [13]. Але при цьому відгомони традиційного осмислення гендера відлунюються у сентенціях типу "У гендерному аспекті чоловіки є тією статтю, що вважаються нормою, тим самим лінгвістична поведінка жінок трактується як відхилення від норми та інтерпретується в термінах стереотипів і сексизму" [2].

Гендерні питання вивчаються у роботах вітчизняних лінгвістів [3, 5]. Екскурс в історію гендерних досліджень свідчить про наявність низки проблем, які чекають свого осмислення. У сучасній лінгвістиці намічаються цікаві дослідження частиномовної вербалізації гендерної поведінки. В остані, за свідченням О. Л. Бессонової, превалюють іменники та прикметники, їм поступаються дієслова та прислівники. Гендерна поведінка, за твердженнями вчених, детермінується такими факторами, як: стать, вік, освіта, виховання, соціальний статус, професія. У вивченні гендерного питання значне місце належить синкретичному підходу до цієї проблеми [13]. Принципи кооперації та домінування є методологічною вихідною базою досліджень. У лінгвістиці стали більше уваги приділяти розкриттю специфіки конфліктного міжгендерного спілкування. Питання кооперативного спілкування, його паритетних засад знаходяться за межами наукових пошуків. Але позитивна роль жінки у соціумі не завжди замовчується, про це свідчать висловлювання типу *Жінки – це майбутнє чоловіків (Луї Арагон); Жінка – це запрошення до щастя (Шарль Бонлер); Більша половина чоловіків вимагає від жінок достоїнств, яких самі вони не варті (Л. Толстой)* [13].

Вивчення характеру поведінки жінок і чоловіків вимагає чималих зусиль вчених суміжних наук з огляду на те, що це те паня має вирішуватися не тільки з позицій пріоритету, домінантності, але й з позицій дієвості принципів кооперації та паритету, які поряд з вище зазначеними принципами притаманні інтеракції людей кожного соціуму. Особливої уваги заслуговують у цьому руслі питання вербальної категоризації дійсності,

статусу гендерного компонента в семантиці слів та фразеологічних сполучень, утворення гендерних інновацій та їх перекладацькі аспекти [12].

Аналіз паремій з лексемою *man* свідчить про різне семантичне наповнення зазначеного елемента. У фразеологічному контексті *man* вказує на особу чоловічого роду. Наприклад: *man before the mast* “рядовий матрос” *man it blue man* “поліцай” *of letters* “письменник”. Звернення до фразеологічного оточення з лексемою *man* допомагає вичленити у зазначеному слові загальне родове значення, що корелює з позначеннями людей обох статей – чоловіків і жінок. Пор.: англ. *Many men, many minds* “скільки голів, скільки розуму”, *men may meet but mountains never* “гора з горою сходиться, а люди – ні”, *all men are mortal* “усі смертні”, *men of all conditions* “усі люди”, *man can die but once* “двом смертям не бувати, а однієї не минувати” *man in the moon* “людина, яка не знає про життя”, *man in the street* “звичайна людина, обиватель”, *man of all work* “на всі руки майстер”, *man of money* “проста людина”, *man with the bark on* “необте-сана людина”.

Біполярність є ілюзорною для слова *woman*. Нейтралізація роду прослідковується у паремії *woman's blow never gave a black eye* “милі сваряться – як діти бавляться”, у якій *woman blow* обіймає обидва компоненти. Гіпербалізація “*he+she*” є показовою для слова *man*. Модифікуючись, наприклад, паремія *a drowning man will catch at a straw* корелює з образом жінки і, тим самим вказує на семантичне біполярне навантаження слова *man*. Наприклад: *She was drowning; Theobald might be only a straw, but she couldn't catch at him, and catch at him she accordingly did* (S. Butter). Останнім часом компонент *woman* все частіше актуалізується в лексикографічній практиці з огляду на дію екстралінгвістичних факторів. Але семантизація загально родового не є показовою для цього слова.

Man крім того, позначає артефакти, а десемантизуючись далі, наближається до вигуків. Пор.: *the outer man* “костюм”, *the lower man* “ноги”, *man of war* “корабель”, *iron man* “долар” *yellow man* “носовичок”, *men alive!* “боже!”. Семантичні зсуви препарують полісемію слова *man*, цей процес породжує феномен омонімії: *man*¹ “чоловік”, *man*² “людина”, *man*³ “річ, що належить людині”, *ta man*⁴ “вигук”.

Слово *woman*, що походить від лексеми *man*, у своїй еволюції також позначене серією зсувів. Вихідне значення цього слова має місце у пареміях *fancy woman* “коханка”, *necessary woman* “прислуга”, *old woman* “стара баба”, *to play the woman* “бути бабою” пейоративно позначають чоловіків. Пор.: *He believed that Bayness whom he knew – a bit of an old woman – was the young man's uncle by marriage* (Galsworthy). Десемантизація слова *woman* відчувається також у паремії *the old woman is picking her geese* “іде дощ”. Слова *man* і *woman* можуть уживатися в ідентичних структурах на позначення відповідних референтів. Пор.:

A woman of figure a man of figure
A woman of honour a man of honour
A woman of letter a man of latter
A woman of quality a man of quality
A woman of fashion a man of fashion

Подібна структура та семантична схожість притаманна не всім словосполученням. Наприклад, *a woman of the world* позначає "заміжню жінку", а *a man of the world* – "людину з досвідом".

Слово *man* зустрічається у цілому корпусі словосполучень з анафоричним компонентом *every man*:

Лексема *man* в англійських прислів'ях може змінюватися субститутами типу *one, you, he*. Як вторинні номінації, ці одиниці не корелюють з гендерними турботами, вони актуалізують сему "кожна людина". Синонімічність слів *man – you, he – you, man – one* об'єктивується в нижче поданих прислів'ях:

*Man can lead a horse to You can take a horse to the
 the water, but he cannot water but you cannot make
 make him drink him drink*

A man in a thousand One in a thousand.

Морфема *man* у сучасній англійській мові набуває статусу квазісуфікса, про що свідчить її реалізація в одиницях типу *salesman, postman, tradesman, sportsman, Mrs. Chairman, Mr. Snowman*. Останнім часом компонент *woman* частіше актуалізується у лексикографічній практиці з огляду на активність феміністського руху. Пор.: *Mrs. Chairwoman, saleswoman, woman-doctor, womanlike, womanlabour, policewoman*.

Тенденція до номінації загально родового значення притаманна займенникам *he, who, that*, тобто концепт жінки включається в концепт людини. Пор.: *Everybody comes to him, who waits* "Хто чекає, той перемагає".

Або:

He that goes a-borrowing, goes a-sorrowing.

He that has a great nose thinks everybody is speaking of it.

He that once deceives is ever suspected.

He that talks much errs much.

He that would eat the fruit must climb the tree.

Ці паремії не вказують на гендерні розбіжності, вони вербалізуються спільні для жінок та чоловіків сентенції та настанови. Лексеми *he, who, that* у зазначеному контексті реалізують значення (*he + she*). Ця лінгвістична традиція притаманна також українській мові. Пор.: *чоловік, особа чоловічої статі, людина* [7].

На діяду чоловік – жінка жінки висловлюють полярні погляди. Їх референт зображується частіше негативно ніж позитивно.

У парадигмі гендерних теорій особлива увага фокусується на інтеграції біологічного, психологічного та соціального факторів. Мовленнєва поведінка зазначеної діади досліджується в контексті соціальних ролей, гендерних стереотипів, ієрархії концептуальних цінностей та мовних засобів їх позначення. Мовні концепти розпізнаються за різними критеріями, що експлікує появу мета-знаків на позначення таких картин світу, як матеріальний (реальний):: духовний, емпіричний:: часовий, реальний:: міфологічний, просторовий:: часовий, природний:: модельний, чоловічий:: жіночий. Вербальні мета знаки на позначення цих універсальних дихотомій набули статус домінуючих термінів у дослідження сучасних лінгвістів.

Гендерні аспекти породжуються інтегративною дією соціальних факторів, які вербалізуються притаманними кожній мові засобами номінації. Вибір останніх конситуативно детермінований, об'єктивується дієвістю адаптивних і креативних потенцій конкретної системи. Корпус мовних одиниць є спільним для усіх носіїв мови, а їх селекція залежить від віку, освіти є спільними для усіх носіїв мови, а їх селекція залежить від віку, освіти, психологічного та лінгвістичного статусу комуні кантів. Гендерні аспекти комунікативної поведінки інтегровані у комплекс діючих факторів спілкування, в якому віддзеркалюються загальнолюдські когнітивні концепти та варіативні нашарування.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека. – М., 1999.
2. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации. – К., 1997.
3. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: Когнітивно-гендерні аспекти – Донецьк, 2002.
4. Борисенко Н. Д. Гендерний аспект репрезентації персонажного: Автореф. Дис... канд. філол. наук. – К., 2003.
5. Емірсуїнова Г. І. Відбиття статусу жінки в англійській мові // Вісник Харківського нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна, 2001. – № 537. – С. 142-147.
6. Лакофф Р. Язык и место женщины // Гендерные исследования. – №2. – Харьков. 2000. – С. 241-254.
7. Мартынюк А. П. Методологические основы сопоставительного анализа этнокультурных концептов “феминность” и “маскулинность” / Вісник Сумського держ. Університету. Серія Філологічні науки – 4”(50) 2003. – С. 135-144.
8. Мартынюк А. П. Пищикова Е. В. Сравнительный анализ гендерной стратегической ориентации // Актуальні проблеми теорії комунікації та викладання іноземних мов // Вісник Харківського держ. ун-ту. Сер. Романо-германська філол. – 1999. – № 435. – С. 91-97.
9. Прадід Ю. Ф. Юридична лінгвістика – нова наукова спеціальність // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – 2001. – № 2. 3.

10. Прадід Ю. Ф. Юридична лінгвістика як наука і навчальна дисципліна// Право України. – 2002. – № 7.
11. Пузиренко Я. Соціокультурний компонент у номінації осіб жіночої статті// Наукове видання "Мова і культура". – К., 2000. – Вип. 1. – Т 2. – С. 163-165.
12. Солощук Л. В., Коваленко А. И. Особенности взаимодействия вербального и невербального поведения мужчин и женщин и их описание в тексте художественного произведения. – К., 2001. – С. 214-217.
13. Швачко С. О., Кобякова І. К., Логвиненко А. М. Вербалізація легалізованих гендерних відносин. // Матеріали 6 –ї звітної науково – практичної конференції науково – педагогічного персоналу, курсантів і студентів Кримського юридичного інституту Національного університету внутрішніх справ: У 2 ч. – Сімферополь: ДОЛЯ, 2004. – Ч. 2. – С. 123-130.
14. Халеева И. И. Гендер как интрига познания// Гендер как интрига познания. – М., 2000. – С. 9-18.
15. Coats. I. Women, Men and Language. – L. N. Y., 1986.